

Lukácsi Kristóf.

Asorok, melyek e tudós emlékére szentelvék, csak töredezt és halvány képét tükrözik vissza az ő kiváló egyéniségének.

Széleskörű tudományosság, törhetlen hazaszeretet, szilárd ragaszkodás a magyar alkotmányhoz, — fáradhatlan buzgalom az örmény egyház jogos érdekeinek védelmében, áldozatkészség a humanitas terén, jellemezték egész életét; s valóban beteljesedett rajta, hogy ki a csillogást és népszerűséget nem hajhászsa, — jut legbiztosabban azoknak birtokába.

Avatottabb kezeknek lesz fenntartva e jeles örmény főpap kimerítő élet-leírását a nyilvánosságnak átadni; engem, ki szerencsés voltam az ő feltétlen bizalmú barátságának és rokonszenvének állandó részese lehetni, csak is az indít e rövid vázlat megírására, hogy polgártársainak, hitsorsosainak egy minta-képet mutassak fel: minőnek kell lenni a valódi hazafinak, és szeretett egyháza lánglelkű apostolának.

Mint volt országgyűlési képviselő, bírom a dicsőültnek azon időben hozzám intézett több rendbeli igen becses, egészen bizalmas leveleit, melyek jelzett fényes tulajdonait kellő világitásba helyezik.

A nemesen szikrázó öröm, mely kifejezést nyer egy 1867-ik évi levelében, midőn a felelős magyar miniszterium kinevezése folytán az ország alkotmánya visszaállítatott, hazafias érzületének legszebb képét tünteti föl.

Kutató tudomány-szomja a magyar és örmény nemzet multjából, sok részben addig ismeretlen, nagybecsű adatokat hozott felszínre szakavatott történelmi munkáiban, melyeket hír-neves magyar tudósok méltattak meleg elismerésre.

Hunyászkodást nem ismerő, — szolgálásigot nem tűrő, szabadságszerető, — elveiben rendíthetlen, valódi „catói“ jellem.

Legyen dicső emléke világító vezér-csillag az utódok számára!

SIMAY GERGELY. *)

Az ó-örmény népies költészet.

III.

Mar Ibász Katinának első és legrégebb elbeszélése az, a melyben — egybehangzólag a Chorenei idejében még élő emlékekkel — leírja Háikot, a mint fölkel Belusnak zsarnoksága ellen s Örményország északi tájaira vándorol ki, majd diadalmasan vivja meg az assyr király által ellene indított hadjáratot. Világosan kitűnik e töredékből, hogy a szöveg, melyet Mar Ibász Katina használt, tele volt görög reminiscentiákkal.

„Háik, a vezér úgymond, feltűnő összhangzatosan arányos szépségével, izomerejével, fodros hajzatával, eleven tekintetével, — Háik, a legvitézebb, a legnagyobb hirű ezen óriások között, szembeszállott mindazokkal, a kik leigázó kezet emeltek az óriásokra és hősökre. Vakmerőségében daczolni merészkedett Belus kényuraságával, midőn az emberi nem messze elterjedt a föld színén, közepette a vad, szokatlan erejű és természetű lényekből álló nép sűrű hullámainak. Mindnyája, szilajsága által indittatva, társának ol-

*) A hazai örménység egyik elismert dísz-, királyi tanácsos ő nagyságának, ki munkás életének nagy részét a haza (országgyűlési képviselő — ott volt a debreczeni hongyűlésen is — s kir. törvényszéki elnök) és szülővárosa (Szamosújvár nagyműveltségű irónkban klasszikus szonoklatairól híres, kiváló volt polgármesterét tiszteli) érdemes szolgálatában töltötte — a megtisztelő közreműködésért méltányos köszönetet mond a Szerk.

2) Éd. Dulaurier: «Chants populaires de l' Armenie (Revue des deux Mondes, 1882, III) — Emm. K. I. Vebk Hènujn Hájásdáni.» Moszkva, 1850.

dalába mártotta fegyverét s magának erőlködött megszerezni a főuralmat.“

Ime egy másik része a népies költemény minden jellegét magán viselő elbeszélésnek:

„Belus ellenállhatlan csapatainak élén, hasonlóan a zuhogó áradathoz, a mely meredélyes lejtőnek tetejéről leomlik, rohamlépésekkel érkezett Háik birtokainak határához. Számított katonáinak vitézségére és erejére; ámde Háik, ez a bölcs és okos óriás, fodros hajzatával, eleven tekintetével, sebtében egybegyűjti fiait és unokáit, maroknyi kitarató vitézt, nyilakkal felfegyverkezve, s tőle függésben élő más embereket, s elhelyezkedik partjain egy tónak, a mely szennyvizében apró halakat táplált. S ekkor fölemelvén szavát: — Induljunk, úgymond, induljunk egyenesen Belus seregének, keressük fel a helyet, a hol vitézeitől környezve tartózkodik. Ha elbukunk, a szolgaságnak járma fog családinkra nehezedni; ha őt verik le karjaink, elszéyled minden csapatja s mi leszünk urai a diadalnak.“

Semiramis legendájában Örményországnak általa történt meghódítását a nép szájaíze szerint alakították át a költők. Ez a fejedelemnő, szerelemre gyúladva Háiknak nyolczadik utódja, Árá iránt, kinek szépségét magasztalni halotta, gazdag ajándékokat küld neki, s ismételve meghívja Ninivébe, kezének s Assyria koronájának felajánlása mellett. Árá, híven ragaszkodva szeretett nejéhez, Nuárthoz, visszautasítja ajánlatát. Megsértve büszkeségében, nagy haderővel Örményországra tör Semiramis. Az ütközet előtt megparancsolja vezéreinek, hogy kiméljék, ha lehetséges szerelmének tárgyát. Fegyvereihez szegődik a diadal, Árá elvérzik a harcmezőn. Fölkeresteti holttestét s palotájának előcsarnokába viteti. Midőn pedig az örmények visszatérnek, hogy megbosszúlják elesett fejedelmöket, hírül adatja, hogy „Meghagytam isteneimnek, nyalják meg Árá sebeit s újra életre kél.“ Remélte, hogy varázserejű bűvszerekkel feléleszti őt; de a holttest rothadásba menvén át, titokban mély gödörbe veteti azt. Majd kedveseinek egyikét álruhákban magához vévén, elhíresztelteti, hogy az istenek megnyalván Árá sebeit, visszaadták neki az életet. Ez a hír szárnyra kelvén Örményországban, megnyugtatta a kedélyeket s véget vetett a háborúnak.

Érdekes világitásba helyezi e költői elbeszélés az örmények s assyrok vallási rendszere közt létezett benső összefüggést is. A régi örmény írók említést tesznek egy neméről a természetfölötti lényeknek vagyis istenségeknek, melyek kutyától születtek. „Árlez“ volt a nevök, a hivatásuk pedig az, hogy megnyalván a harcmezőn elesett vitézek sebeit, visszaadják nekik az életet.¹⁾ Byzanti Faustusból megtudjuk, hogy ez a babonás hit fennállott még az örményeknél a negyedik század végén is, ámbár a keresztény vallás el volt már akkor terjedve közöttük. Azt olvassuk ugyanis Faustusnál,²⁾ hogy Musegh örmény fővezér a Mámigoniak családjából, be lőn vádolva Váráztád aracidia király előtt (384—386 Kr. u.) e fejedelem egyik főhivatalnok, Pád Sáháruni által, ki a fővezéri tisztre vágyakozott s a király beleegyezésével meg is gyilkolta Museghet egy lakomán. „Midőn a holttestet elvitték a fővezér házába, írja Faustus, rokonai nem hittek a halálában, ámbár a fő el volt választva a törzstől: Musegh, így szóltak, sok csatának veszélyeivel állott már szemközt, de soha nem kapott sebet, nyilvessző nem érte őt, ellenségnek fegyvere nem hatolt bele. Remélték, hogy ismét életre kél, összeillesztették hát a fejet s törzset, felvitték egy toronymnak a tetejére s így szóltak: Hős volt, az „árlez“-ek le fognak hát szállani s feltámasztják őt. S ott maradtak a test mellett, mignem rothadásba ment át; ekkor könnyeket hullatva, eltemették a hagyományos szokások szerint.“

Semiramis halála is kedvencz tárgyuk volt az örmény népénekeseknek. A fejedelemnő, ki a forró nyári évszakot a Van-tó keleti partjain, Sámirámagiárdben szokta tölteni, Assyria kormányzását ilyenkor Zêratásd mágusra bizta. Az utóbbi fellázadt ellene s arra kényszeríté, hogy Örményországban keressen menedéket. „A hazánkbeli legendák, úgy mond Khorenei, megerősítik Mar Ibász Katinának, a syr

¹⁾ Jézniq, ötödik századbéli író »A szakadárságok megczáfolása« cz. munkájában. Örmény kiad. Velence, 1836, 98 és 100 l. — »Árlez« (*արալեզ* árález, hárález — Árát-nyaló) örményül folytonos nyalást jelent. (A velencei örmény Akademia szótára, II. köt. 341 l.)

²⁾ Faustus, V könyv, XIV—XV fejez. — Az 1832-iki velencei örmény kiad, 235—237 l.

tudósnak elbeszélését; elmondják, hogy e szerencsétlen hadjáratot Semiramis halála követte. Leírják menekülését gyalog s égető szomját és viz után való vágyakozását, és a midón fegyverrel kezeikben, nyomában valának a katonák, a büvszernek belevetését a tengerbe (a Van-tóba). Innen származott a hagyomány, megőrizte e mondás: Semiramis gyöngyei a tengerben. — Szereted-e a regéket? Ime a Semiramisról szóló, a ki kövé változott jóval előbb, mint Niobe.“

Az ó-örmény népköltészet megőrizte nyilván a természet után leírt alakját Háik kilenczedik utódjának, I. Tigranesnek, e dynastia egyik leghiresb tagjának. „Hős szőke fürtökkel, melyeknek vége ezüstbe ment át, piros arczczal, szelid tekintettel (szószerint méz szemekkel); erőteljesek voltak a tagjai, szélesek a vállai, mindig józan volt a lakmározásaiban s mérsékelt élvezeteiben.“ „Őseink, úgymond Chorenei, a pámpirén¹⁾ zenéjének kíséretében dicsőítették mérsékletét az érzéki gyönyörökben, nagylelkűségét, ékesszólását s egyéb hasznos tulajdonságait. Nem irigyelte a nálánál nagyobbakat, nem vetette meg a nálánál kisebbeket, csak egy becsvágya volt: mindenkire kiterjeszteni az ő gondoskodásának köpenyegét.“ — A „szőke fürtök, a hajszlaknak ezüstbe átmenő vége“ s a többi vonás, melyből nyilván egykorú költő állította össze Tigranesnek a képét, élénken emlékeztetnek az Ilias „könnyűlábú Achilles“-ére, „ökörsemű Junó“-jára stb. S az egyes kifejezések s az erkölcsi irány azt sejtetik, hogy e töredék ama népies költemények egyikének képezte részét, a melyeket „Jérk Pánitz“ elnevezés alatt foglal össze Chorenei.

— A negyedik közlemény jövő füzetünkben. —

Dr. MOLNÁR ANTAL.

¹⁾ A »pámpirén« (cymbalum, *κύμβαλον*) hangszer a lantnak egy neme volt ércz- vagy bélhurokkal, melyekből gyűrű- vagy iv-alakú eszközzel való ütés csalta ki a hangokat.

II. KORSZAK.

Arságuni (Arsacida) dynastia.

Vághárság — Valarsaces — 148—124 Kr. e.

II.

Az ország fiainak e hadjáratban ¹⁾ tanúsított törhetlen erőssége iránt legmelegebb elismeréssel eltelve, azon meggyőződés érlelődött meg a királyban, miszerint e bátor nemzedék nem lehet gyáva ősöknek maradéka; ezt tanúsította a legelső történetírás: a hagyomány, monda és ének, melyek sajátos egyszerű szépségökben föntartották a jelesebbek emlékét; miért is a legvizgább érdeket mutatta az ország nemzeti és műveltségi történelme iránt. Azonban az előbbi és az új uralkodóház közti összefüző lánczot első keletkeztétől fogva kimutatni nehézségekkel járó feladat volt, minthogy a tér, emlékek és okmánytárak hiányában munkálatlan állapotban létezett. Azt, hogy ebben mennyi része lehetett az uralkodólag dülő s az emlékeket megsemmisítő háborúk sanyarúságainak, vagy pedig a leigázott önállóság korszakában volt folytonos kihívásoknak, határozottan állítani nem lehet; de bővebben bizonyítani is fölösleges: miszerint az ily s különféle alakokban fölmerült események képesek voltak az akkor még idegen írásjegyekkel élt nemzetnek és vezetőinek kezében az íróeszközt összetörni. E tárgyra vonatkozó ismeretek korlátoltságáról fájlalással panaszkodva, tesz említést Chorenei Mózes is; sőt az elődöknek közömbösségét, az igazságos szigor enyhítése nélkül felettébb szabadon korholja le- és felfelé egyaránt. Ez is egy adat, melyből Choreneinek álbóktól ment történelmi hitelessége kiviláglik. ²⁾ Vághárság az áthidalhatlan hézag eltávolítására határozott nyomozásokat rendelt, s hogy a működés annál sikeresebb legyen, bizalmának emberét, titkárát Mar Ibász Katinát, ³⁾ kinek tudomány és elme-él egyaránt sajátjai voltak, ajánló levéllel fivére Ársághoz küldi, kinek beléegyezésével, a ninivei levél-

¹⁾ L. »Armenia« 1888. évfolyam 153. lap.

²⁾ Chor. Moz. I. K. 3-ik fej.

³⁾ Mar syr nyelven urat jelent; tehát az író neve Katinai Ibász úr.

tárakban tett kutatásainak az az eredménye lön, hogy egy káld szövegű görög fordítással is ellátott ily című könyvet derített napfényre: „Ezen könyv, mely az őselődöknek és az ősapáknak hitele; történelmét tartalmazza, Sándor (Nagy) parancsára áttétetett káld nyelvből görögre.“ Ezzel célját elérte; mert annak Armenia állapotát följejtő részét egész terjedelmében lemásolta

A felfedezett munkához nem csekély anyagot szolgáltatottak a dalok; hisz többnyire minden nemzetnél ezek szoktak lenni az irott történetnek első forrásai. Igen Araxes partján, Koltánnak kedélyt felvidító éghajlata alatt lakó dalnokai voltak Armeniában az első történészek.¹⁾

A király elismeréssel fogadta e művet, mely élénk fényvel árasztá el országa őstörténelmének kétes világú láthatárát, s mintegy sírjaikból felköltve megjeleníté elődeit; ezért azt, mint a nemzeti öntudat főrugóját, kir. levéltárában őrizteté, kiválóbb részleteit (például azt, mely Háiknak Nimroddal viselt harczát tárgyalta) nyilvános köoszlopokra vésette fel. Vajjon nem az-e a gondos királynak egyik fénylő dicsősége, hogy midőn lehetővé tette az előkor múltjának ismeretét, ez által a tudomány terén is világol és kalauzol. A fenjelölt töredék nem létezik ugyan többé, de forrásul szolgált a szép olvasottságú Chorenei Mózesnek az V. században Kr. u., ki azt szem előtt tartva készíté mesteri kézről tanuskodó irodalmi termékét, mely által megismertette honát az ő koráig lehozott multjával. Így tehát Vághársággal a nemzetélet második szakán kívül a rendszeres történelemnek korszaka is kezdetét vette.

Ha tekintetbe vesszük az államvezetés közé minden időben befészkelődött hatalmi túlsúlyt, a mely maga felett semmi úrat nem ismer, akkor a polgárisultságával fönnen dicsekedő jelenkor is e királynak államszervezetétől az elismerést nem tagadhatja meg; mert abban a magasztosult léleknek nyilvános ismerve, első tekintetre, föltalálható. Az, ki a természet ridegségét legyőzve, a rejtélyek sötéteit élet és elevenség édenévé változtatta át, nem leendett-e képes a korszellem ridegségével is megküzdeni? Közbejött körülmé-

¹⁾ L. »Armenia« 1887. évfolyam 338. l.

nyektől nem késleltetve a sok részre szükséges szervezést a nemzet-élet első kapcsán, saját személyén és házában kezdi meg, és pedig úgy, hogy a főhatalmat önszemélyében fékezi meg, s ezen intézményével a társadalmat lételemben megtámadó egyik gyógyíthatlan kórnak: az önkénynek ront.

Mi türelmetlenebb mint az önkény? Ez bezárja füleit a nyílt beszéd elől, szeszélyét törvénynek állítja föl s vas-karjával az igazság ajkain a szót összetöri. A magas és alsóbb rétegekben egyaránt föl-fölbukkanó ezen átok megfojtására a király, tanácsosi minőségben két vesztegethetlen s romlatlan keblű figyelmeztetőt rendel maga oldala mellé, kiknek kötelemök volt az önkény ösvényein tévedező királynak nem csak hirtelenkedő kicsapongásait, vagy a társadalomra hátrányos rendeleteit, hanem más, a jó szándékhoz vegyített szenvedélyből csergedezhető helytelenkedését is kimondani, s mindannyiszor őt a jog-, törvényesség- és emberies elvárásra figyelmeztetni, valahányszor azok ellen hozna határozatot.

Ime ezt tévé Armenia királya! Pedig oly rosszul esik a hatalomnak önmagát vaskeretbe szorítani, ha ötmagát tévedései-, sőt gonosz terveivel együtt tömjénezett én-je előtt leleplezik. E legnehezebb pontnál nem állapodik meg, hanem rendelé: hogy viszont, ha bárhol, bárkiben fölfedezett rosszat: a bün-zabolátlanságot nem büntetné, s elnézés által azt gyászos események okaivá válni engedné, e bünös közönyre őt figyelmeztetni elengedhetlen kötelemöknek tartásák.

Midőn így magát sem véve ki az igazság szigora alól, fején találta a bajok sokfejű szörnyét: az önkény uralmát; nem volt nehéz a nyíltságot kedvelő királynak más, — ez ügygyel rokon tárgyat kiigazítani. Akarta ugyanis, hogy az igazság érzete és intézményeinek hajthatatlan betűje másokat is — jelesen tanácsosait — a rossztól elriasszon. A világtörténelmi események — fájdalom! édes magyar hazánknak is e nembeli véres lapjai — hangosan tanusítják, mily átok terhe nehezedik a gonosz tanácsok szóvivőire, legönzetlenebb hazafiak ártatlanul kiontott vére, kiirtott családok és nemzetek nem támadhatnak fel új földi életre, hogy míg a világ tart, a hajmeresztő tettekért átkot kiáltsanak ezen emberi alakot öltött ördögök fejére, kik a körülmény szerint színt cserélve, máskor a hatalom előtt, mintannyi álló élősobrok,

minden éghajlat alatt hazájok és az emberiségnek ostorai voltak s kevésbé ovatos úraiknak jóhiszeműsége- és hajlamával visszaélve, a legszentebb dolgot is kockára dobták. — De Vághárság jól ismerte az emberi szív sebeit is, tudta, hogy mennyi rosszat szülnek a hazug léleknek fondorlatai; gondoskodott tehát arról is, hogy az erkölcsi mételeyek: az árnálás kajánsága, magánérdek és boszú rést találva be ne furakodjanak tanácsstermeibe; azért az említett két figyelmeztetőnek még feladata volt az államtanácsba megjelenni, ahol döntő szóval ugyan nem bírtak, de joguk volt az ügymenetre figyelni a tanácsosok tétovázó kételyei-, határozatai- és tetteire megjegyzéseket tenni, a hibákat, a gyöngébbek ellen elkövetett törvénytelen eljárásaikat szemökre vetni. Ennyire igyekezett erős falat emelni a társadalmi nyomorúságok áradata ellen.

Ime Armeniának a századokat megelőző „Magna Chartája“ és „Arany-bullája!“ mely oly hatalmas tényezőül szolgált az állami jólét megalapítására.

Mily osztatlan elismerést nyert világszerte Trájánnak (97—117 K. u.) nyilatkozata, melylyel a testőrhadak főnökének a kardot átnyujtá: „Védelmemre, ha jól — ellenemre ha rosszul uralkodom.“ Az ő kormánya alatt szabad volt a gondolat, s annak nyilvánítása. Szabad volt az Armeniában is; hisz e magasztos eszmék majdnem másfél századdal előbb, — egyedül a nemes kebel sugallatát követve — foglalkoztatták királyának lelkét. . . Ha tehát ingatlan okadatolást nélkülöző, külmázzal bevont más tettek megbámulva egekig emeltetnek: nem jogosan alkalmaztathatók-e? korának fénypontjára, Vághárságra a magasztos szavak, melyeket a történelem latin mestere, Róma császárára vonatkozólag oly megtisztelőleg mond: „Ritka boldog időkor: midőn szabad érezni, miket akarsz és szabad kimondani, a miket érzesz.“¹⁾

Ez érdemúton haladva államának szilárd megállapítása volt eszméje. Családi törvényeinek egyike erről is bizonyosságot tesz. Maga az élet hangosan kiáltja, hogy a hirnév- vadászó nagyravágyásnak gyakran mily szűk az egész világ. Ezen felfűjt ősbűn nem engedti, hogy azon egy családnak

¹⁾ Tacit. Hist. I. 1.

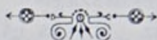
tagjai is egy lélek- és egy szívbe olvadjanak. Féltékenység és viszályok sok zúdulásnak és államromlásnak voltak és lesznek okai. — Ezen eshetőség megelőzésére végérvényesen családi törvénynyé emelte, hogy az udvarnál csupán a trónörökös tartozkodjék; a család mindkét nembeli, — nagy és kiskorú — többi tagjai részére a minden terményekben gazdag délszaki Hástián megye (Austanitis) és ezzel határos Zora kies róna jelöltetett ki (Koronajavak).

Itt megállapodunk; mert nem lehet lelki sajtás nélkül észlelni azt, hogy míg világtörténelmi művekben apró eseménykéek túlszínezett rajzolással előadatnak; azalatt a korukat túlhaladott egyének egy árva szóra alig érdemesítettnek. Amaz isteni ítéletre mutató építmények: a gúlák romjai, melyek annyi munkás kart kifárasztottak, s a földnépének vérizzadságát, vagyonát elpazarolták, egész lapokat foglalnak el. Igazság és elismerés a való érdemnek!

Vághárságról igazságos és kellemes mondanivalója volna az iránta fuvar történelemnek; mert ő korának égő sebeit orvosolva, a rém-kormányok alatt baromnak nézett embert természeti jogaiba, méltóságának a gúláknál is magasabb díszhelyére visszaállította. A józan ész embere nem játszik a szavakkal s ovakodik magára icarusi, felolvadható szárnyakat raggatni; de a tényálladék előadásában egy porszemnyit sem engedve, fájlalással kénytelen felhozni: hogy Áram, Tigrán, Vághárság és Armeniának más ünnepekt egyéneivel, — kik szellemi erejüket a közjóért fölemésztették, — a világtörténelem, gyakran apróságokkal elfoglalva, csak oly épületes érintkezésbe jön, mint a nyargalva haladónak lába, a méházva ácsorgó kövel; belebotlik, mert mindig nem kerülheti ki. Vétkelhető-e tehát, ha aztán a lekötelezés is azonegyfokú az ily esetleges találkozásból szülemző eredménynyel, mely nem egyéb, mint a téves nézetek és vélemények ködtáborával elborított zürzavar. E tapasztalaton alapult körülmény megfoghatóvá teszi mind az aggodalmat, mely sok kebelt elfogott, mind pedig azon gondébresztő kérdést: Hol tisztuljanak tehát azok? Eljövend-e az idő, hogy a tarka nézetek elosztatásával a tudomány előnyére segítve legyen a bajon, mely szerint a bonyolodott kérdések,

megoldás helyett, amugy kényelmesen keresztül vágatnak. Szabad-e a közöny takaróján átnézni, hogy az őskor legszebb virágai, a tisztelet oltáráról egyenként a feledékenységgé porába hulljanak? Nem illik az elődök sűrű gondjai s korszakkép üdvözlött napjai előtt szembehúnyva haladni!

MÁRKOVICH JAKAB.

Araxes völgye.

— Nouvelle geographie universelle. Par Elisée Reclus. Tom. VI P Asie Russe. —

Araxes völgyében az örmények vagy a mint ők magukat nevezik Hájk nemzetsége a fő-nemzet. Számra nézve egész Kaukasiában a negyedik, munkás-tevékenységre pedig az oroszok után az első helyet foglalják el. Az Armenia elnevezés árja (aram) eredetű és hihetőleg „magas tartomány“-t jelent; ¹⁾ e határozatlan névvel neveztetett azon hegyes-völgyes sok tartomány, melyeknek központját a két-csücsű Ararát képezte. Maga ős Armenia vagy Hájászdán, mely az örmények lakó-helyét jelenti, s mely annyi szerencsétlen politikai változást és kiköltözést látott — századról századra változtatta határait. Régen Hájászdánt képezték az Araxes völgye, a Kur medenczéjének jelentékeny része e folyó jobb és balpartjával, az Euphrát felső medenczéje e folyam két ágának összefolyásáig, a Ván-tó partjai, Ürmia-tó medenczéje és Persia néhány darabja. Örményország súlypontja (főváros) lassan-lassan helyét éjszak felé változtatta; néha e központot a Ván-tó közelségében és a felső Murád mellett (keleti Euphrát völgyében) találjuk, hol még mai napság is van egy falú, mely az örmény nemzet nevét (háj) viseli. De mihelyt a muszalmán ²⁾ törökök alá került ezen ország — nem tartatott többé az örmények szent országának; azért a világ különböző tájaira elszoródott örmények tekintete az

¹⁾ Az idegenek az örmény nemzetet Áram nevével *Αρμένιοι*, Armenus-nak (örmény), az országot pedig Armenia-nak nevezték. Sz. K.

²⁾ Muslim, muszlimán, muszlumán, arab szók jelentése: török, mahomedán, igazhívő, Mohamed tanát követő.

Ararát csúcsa és Araxes völgye, mint ős hazájuk felé fordul. Napjainkban is e hely, mely ment az idegen nemzetiségektől, gyűlőhelye az örmény fajnak; itt legtisztább a nyelv is; e vidék nyelve hasonlít leginkább az örmény egyházi nyelvhez.

1828—1830-ban, midőn az oroszok foglalták el ezen országot, Persia- és Törökországból 130.000 örmény költözött ki és települt le az Araxes és Kur völgyébe; ezek a kurdok és tatárok helyét foglalták el, kik innen viszont a mohamedánok kezében maradt tartományokba menekültek el. Ardahan kerület, a Kur felső völgye és Kars, Araxes medenczéje nagyrészt megfosztattak a mohamedán lakosoktól, de ezek helyébe számos örmény települt le, kik az Euphrat felső medenczéből, a Dsoroch partjairól és különösen, azon részekből, a melyeket a san-stephanoi egyezés az oroszoknak adta, de a berlini kongresszus ismét visszavette — jöttek ide.

Mostanig még nem jelent olyan munka, mely a Kis-Ázsiában és általában a mohamedán uralom alatt élő örmények pontos számát kimutatná.¹⁾

Az egész nemzet rendesen 3, némely irók szerint²⁾ négy millió lelket számlál.

Legtöbb örmény lakik Konstantinápolyban (200.000); a második örmény város Tiflis, mely nem örmény földön épült (Georgia). Trans-Kaukasiában is van sok város, melyek lakóinak nagy részét örmények teszik. Nemzeti egység, nemzeti függetlenség nélkül századok óta egész Keleten elterjedtek kezdve Herodot idejétől, ki látta az örményeket Babylonban.

¹⁾ Az örmények száma mondja Reclus —

Kaukasus- és európai Örményországban . . .	840 000
Török-Örményországban, Ravenstein szerint . .	760.000
Perzsa-Örményországban, Doulorie szerint . .	150.000
Európai Törökországban	250.000
Más országokban	60.000

Összeg: 2,060.000

Ezen kimutatásból is látszik, hogy irónk némely helyt hiányos adatokból dolgozott. — Az örmények összes száma az új népszámlálás szerint a négy milliót meghaladja. Sz. K.

²⁾ Issaverdens, Armenia and the Armenians.

Midőn országuk a hódítók predájává lett, inkább akartak „idegen földön idegeneknek tekintetni, mint saját hazájukban foglyokul élni“ — ¹⁾ és nagy számmal költöztek ki. — A tizenegyedik századtól kezdve elmentek Oroszország-, Lengyelország-, Bukovina-, Galicziába. Jelenleg minden fővárosban találkozunk velök Londontól kezdve Szingaporeig . . ., hol közülök sokan jelentékeny kereskedők. De az örmények nagy része a szülőföldön maradt. ²⁾

Az örmények — általában véve — árják és igen közeli rokonai a perzsáknak; de négyezredévi időköz, háborúk, a foglalás és a t. folytonos változást idéztek elő és az árják közé szomszédos népeket vegyitettek. Különösen a zsidók, mint az assyr hódítók foglyai, voltak kénytelenek az örmény hegyek közé telepedni. Példa erre a zsidó Pákráduni család, mely eredetét Dávid királyig viszi fel; e család valamint Örményországban, úgy Georgiában is híres uralmat alapított. — Azok közül, kik Örményországba jöttek, jelentékeny még a Mámigoni fejedelmi család is, mely a „dsen“ok földjéről jött Örményországba Krisztus e. a harmadik században. A krónikások történelmei nyilván tanuskodnak arról, hogy ezen idegenek, úgy mint a normannok és variakok béres harczosok ³⁾ voltak, kik ellenség-, vagy a védtelen barátért harcoltak; ezek is árják és hihetőleg ők is azon törzshez számíttatnak, melyhez a Oxus mellékén lakó törökök ⁴⁾ tartoznak.

A nyelvészek mindnyájan az örmény nyelvet az árja családba sorozzák. Nagy hasonlatossága van e nyelvnek a zend-hez, nyelvtani szerkezete épen olyan, mint az iráni, de szavai nagyon hasonlítanak a görög és szláv nyelvek szavaihoz. Az örmény nyelv a szavak gazdagsága- és a nyelvtani formák bőségére nézve olyan, mint a görög-, a szavak képzésében határtalan képességgel bír. Igaz ugyan, hogy az új örmény számos tájnyelvre oszlik; sok szót és kifejezést vett át a török és georgiai nyelvből és különösen

¹⁾ *Օտար լինել օտար երկրում, քան ստրուկ սեպական չարեւորում:*

²⁾ 2¹/₂ millió. Sz. K.

³⁾ Saint-Martin; Mémoire sur l' Arménie.

⁴⁾ Schweiger-Lerchenfeld, Armenien. — Hellwald, Central-Asien.

az Araxes alsó völgyében — hol az örmények tatároktól vannak körülvéve — idegenszerű tájnyelvet beszélnek, melyben több a török szó, mint az örmény; Sirvában (Ághu-ánkh), a Kaukasus déli részén pedig, sok örmény falú elfelejtette az örmény nyelvet. Mindez az elszéledés okozata. Az a szabályos örmény nyelv, melyet az ecsmiádzini kolostor beszél, őrizte meg leginkább a tiszta iráni szólamokat.

Több mint 200 esztendeje annak, hogy az örmény irodalom napról napra folytonosan gazdagodik; erről tanuskodik a nyelv történelme és virágzása. Ván tájának sziklái örmény felirások és ékiratokkal vannak elborítva. Kr. u. a negyedik században az örmény emlékek görög és perzsa betűkkel irattak; e század volt az örmény irodalom legvirágzóbb korszaka; ekkor az örmények saját betűkkel bírtak és a tanuló ifjúság számára 300 iskola nyílott meg. A 14-ik században Timur-Leng⁴⁾ pusztításai véget vetettek Örményország rendes irodalmának. — Jelenben majdnem minden örmény igyekszik gyermekeit a tanulás előnyeiben részeltetni; nincs örmény község, hol ne lenne iskola. — Az irodalmi és tudományos mozgalom — számukhoz képest — igen erősökké tette a örményeket. Az egész orosz birodalomban az örmény volt az első nemzet, mely könyvet nyomtatott. Az örmény irodalom elébb istenészeti (theologiai), történelmi, metaphysicai és nyelvtani könyveket termelt; ma azonban a tudomány minden ágával foglalkozik és a külföldi jó könyvek fordítása által is gazdagodik. — Az utazók beszélik, hogy Anatolia zugaiban is találkoztak olyan francziául beszélő örményekkel, kik irodalmunkat ismerik. 1854-ben Ázsia és Európában legalább 22 nyomdájuk volt. Örmény lapok jelennek Tiflis-, Konstantinápoly- és más városokban; az egyesületek (Moszkva, Bécs, Páris, Velence) pedig régi nyelvemlékeket adnak ki. Az idegen tartományokban levő községek közül legjelentékenyebb a Mechithár által 1717-ben Szent-Lázár szigetén Lido és Velence között alapított klostrom. Ezen vörös téglából épített és kertekkel környezett zárda, melynek könyvtárában ritka keleti kéziratok őriztetnek — drága emlékeket ad ki.

⁴⁾ Tamerlan; Timur (vas) és Leng (sánta); sántított, azért nevezték Leng-Timurnak (Sánta-Timur.) Sz. K.

Az örmények kisebb része a róm. kath. vallást követi, míg a nemzet nagy része — az Euphrat és Araxes völgye — hív maradt az ősi keresztény valláshoz. Minden nép közül az örmény nemzet volt az első, mely a negyedik században a kereszténységet felvette (Világosító-Szt-Gergely); elvetette az isteneket, de hagyományait csak lassan-lassan felejtette el. Még most is, úgy mint Zoroaster idejében, ünneplik az isteni tüzet; Ámánor ünnepén réz-edényben égetik a jóltevő föld adta legjobb terményeket, gyümölcsöket, kalászokat, borostyán-ágakat szőlő-gerezdeket. — Az élet fontosabb körülményei között a nap felé tekintenek, mintha ettől kérnének erőt; a jegyesek arcukat a nap felé fordítják, hogy e legyen szeretetök tanúja¹⁾. Nagy ünnepek alkalmával faágakat visznek áldozatul a templomba és a cziinterembe virág koszorúzza bikákat és kosokat;²⁾ ezeket aztán imádság és ének-szó mellett vágják le. Világos, hogy ez a Mithra áldozata, mely e régi szokást örökül hagyta...

Testalkatra nézve az örmény és georgiai között majd semmi különbség sincs. Az örmény termete nagy, arcza gömbölyű, nyaka rövid-vastag; elég testes. Fejüket sűrű, fekete hajzat fedi, az asszonyok fejüket mindig virággal ékítik. Az örmények jobbára nagy, fekete, kedves szemekkel bírnak; tekintetök kellemes. — A polgári életben egy örmény sem visel fegyvert; míg a georgiai tetőtől talpig fel van fegyverkezve. Most szólok e két nemzet ellentétes tulajdonságáról. És itt azt kell csodálni, hogy a fegyvertelen, békeszerető, teher-tűrő örmény az, ki inkább képes volt szabadságát megőrizni. Nincsenek nemesei; de az elviselhetlen jobbágságtól is minden időben menten maradt Örményország, míg a georgiainak a szolgaság jutott osztályrészül. „Az ész az örménynek fejében, a georgiainak pedig szemében van.“

Az örmények a multban is képesek jeles költőket felmutatni; a jelenkor érdemes költői a természet- és haza-

¹⁾ Cirbed, Mémoire de la Société des antiquaires de France, Tom. II. 1820. — Bodenstedt, Die Völker des Kaukasus. — Moritz Wagner, Reise nach dem Ararat.

²⁾ N. von Seidlitz, Mittheilungen von Petermann 1880. — Notes manuscrites.

szeretetről dalolnak. A régi örmény írók főleg istenészet, metaphysika, nyelvtannal foglalkoztak és tudományos munkásságuk által jelentékeny helyet foglaltak el az irodalomtörténelemben. A görög egyházi atyák (Özséb, Philo, Arany-szájú)némely iratai, — melyekről azt tartották, hogy merőben elvesztek — a régi örmény fordításokban találtattak meg; e becses dolgozatokat a velencei és bécsi mechitharisták adták ki.¹⁾

Nem nagyított Tournefort, midőn így szólott: „Az örmény a világ legjobb és legnemesebb népe;“ de Byronnak is igaza van, ki így vélekedik: „Az örmény erényeit sajátjának mondhatja; hibái másoktól ragadtak reá.“ — Az ősi szokásokat most is gyakorolják az örmények. A nagyatyá parancsol a háznál, és a fiúk, nők, unokák — engedelmessékednek.²⁾

SZONGOTT KRISTÓF.

Örményország a berlini szerződésben.

A berlini nemzetközi szerződés képezé alapját, csaknem egy évtized óta, maig az európai békének. Az 1878 évi július 13-án kelt békeszerződés, — melyet az Orosz és Törökország között létrejött san-stefánói szerződés előzött meg, — a mellett, hogy a Balkán félszigeten levő államok és tartományok területi és államjogi viszonyait rendezte, az örményországi állapotot sem hagyta figyelmen kívül.

Már a kongresszus összejövetelére okot szolgáltató orosz-török háborúban Örményország közéről érdekelve volt, mivel a Bulgáriában lefolyt véres harcokkal egyidejűleg Ázsiá-

¹ Dulaurier, Revue des deux Mondes, 15 avril 1854.

²⁾ Ezen érdekes cikket, — melyből a valótlan állításokat kihagytam — megjegyzésekkel nem kísérem; hanem e helyett csak azt mondom, hogy az idegen utazók Xenophontól kezdve napjainkig az Örményországról közölt számos tudósítással sok elferdített és hibás dolgot is beszéltek el; azért mindent, mit az idegenek írtak, nem kell való-igaznak tekinteni. *Պէտք է ընդունել նախած իրի տեղ:*

ban örmény földön is folyt a háború. A kongresszus határozataitól tehát nemcsak az európai diplomatia várt sokat; de reményeket fűztek ezekhez a török hatalom alatt álló örmények is, kiknek a kongresszus kedvező alkalmat nyújtott arra, hogy hosszú időn keresztül szenvedett sérelmeikkel az európai hatalmak képviselői elé lépjenek. Ehhez járult még az a körülmény is, hogy az örmény viszonyok iránt akkor az orosz és angol is kiváló érdekeltséget tanúsított.

A kongresszus tanácskozásain, mint az örmény nemzettanács kiküldöttei, Choren Nár-bej konstantinápolyi érsek, Krimián Hájrig voit patriarkha és Dseráz Minász örmény író jelentek meg, — kik hivatva voltak az örmény viszonyokat illetőleg a kongresszusnak a kellő felvilágosításokat adni. Bár a hosszas tanácskozások alapján megállapított békeszerződés az örményországi viszonyok rendezése tekintetében nem felelt meg a hozzá kötött vérmes várakozásnak, mindazonáltal erre vonatkozólag is tartalmaz néhány becses határozatot.

A békeszerződés szóban forgó határozatainak, melyek a magyar törvénytárba, mint 1879: VIII. t. cz. lettek beczikkelyezve, — legnagyobb része a három ázsiai nagyhatalom u. m. a török, orosz és perzsa között felosztva levő örmény föld területi- és határviszonyaira vonatkozik. A szerződés kimondja — az LVIII. cikkben — hogy a „Fényes kapú“ — mi alatt a török államfő értendő — átengedi az Oroszbirodalomnak Ázsiában: Árdáhán, Kárs és Bátum területeket az utóbb nevezett város kikötőjével együtt és mindazon helységeket, melyek a régi orosz-török határ és az új határvonal közé esnek. — Az új határ, — elindulva a Fekete-tengertől, megegyezőleg a san-stefanoi szerződésben megállapított vonallal, Cap Kopmus-nál kezdődik, innen a pontusi hegységen át délre a Kükünd-dágh hegyig huzódik; ettől Didübe-dágh-on keresztül Merszuánig halad; ezen hegytől kezdve ismét délfele tart, Ordsochi falúnál átkel a Dsoroch folyón és a Böjuk-syrti hegyen és Olty-csái folyón át Nerimánig vonul; most a határ keletre kanyarodik, de Bárdusz-csái-tól Csilcharosa, Kaurgan, Medsingert, Kara-kilissa mellett huzódva Kessa-dágh-ig déli irányt foly-

tat. Végre Tandurek és Balyk-göl-ön át a végponthoz érkezik. Orosz- és Törökország között a határ a Nagy- és Kis-Ararát között elhuzodó hegység azon pontján végződik, a hol a Szardár-buluk-gecsidi-nek nevezett tájon a XXXVII. számú útjelző emelkedik. *)

A berlini szerződés LIX. cikke szerint Oroszország császára Bátum-ot kiválóan kereskedelmi szabad kikötővé szándékszik tenni; — míg a LX. cikk értelmében Álásgiérd-völgye és Bajazid városa, melyek a san-stefanói szerződés XIX cikke által Oroszországnak engedettek volt át, visszaadatnak Törökországnak. Ugyanezen cikk szerint a „Fényes kapú“ átengedi Persiának Kodhur városát és területét, a mint ezt a török-perzsa határ kijelölésével megbízott egyes angol-orosz bizottság megállapította. Az itt meghatározott területi változások szerint az ősi király-városnak: Áninak romjai is, — melynek környékén ütközött meg Loris Melikoff orosz-örmény hadvezér Mukhtár pasával, — ma már Oroszország területéhez tartoznak. E romok őrizetét az orosz kormány egy, állandóan ott tartzkodó örmény gondjaira bízta és így megszüntette azon sok — százados — visszaélést, melyeket az e vidéken utazó idegenek követtek el az által, hogy a romok legértékesebbjeit képező mozaik darabokat sorra vitték magukkal. Ily módon a nagyobbyszerű történeti műemlékek meg vannak mentve a folytonos rongálástól. . . .

Végre a berlini szerződés minket érdeklő határozatainak legnevezetesebb pontja az örmények által lakott tartományok közbiztonsági viszonyaira vonatkozik. Megjegyzendő, hogy a török diplomatiái irány óvatosságból egyszer sem említ Örményországot, hanem ezt a fogalmat körülírva „Örmények által lakott vidék“ kifejezéssel jelöli meg. . .

Ismeretesek azon nyomorult, valóban „ázsiai“ közbiztonsági állapotok, melyek e vidékeken maig is fönállanak. Vámbéry keleti utazásában élénken írja le azt, hogy mikép töltötte az éjeket az örmény falvakban; virasztott egész éj-

*) L. Stebnizki orosz tábornok, ki a határjelző bizottságnak tagja volt, következő munkáját: Die russisch-türkische Grenze in Klein-Asien nach dem Berliner Tractat von 1878. (Dr. A. Petermann's Mittheilungen, 28. Band. 1882. IV.)

jel a házi gazdával a kunyhó lapos fedelén, és csak a perczet nem tudta, hogy a kurd rablók, mikor fogják megtámadni őket és féltett családjaikat. Ezen ingatag közbiztonsági állapotoknak egyik főokát az képezi, hogy az örmény alattvalóknak saját szülőföldjükön, még önvédelem céljából sem szabad fegyvert hordozni; a török közigazgatási hatóságok pedig a rend fõntartására képtelenek. Ez okból rendeli a szerződés LXI. cikke, hogy a „Fényes kapú“ minden további haladék nélkül valósítsa meg a javításokat és reformokat, melyeket az örmények által lakott tartományok helyi viszonyai megkívánnak; a lakosság biztonságáért tartozik — a cserkeszek és kurdok ellen — szavatolni. Az e célból tett intézkedéseket hozza tudomására a hatalmaknak, melyek azoknak alkalmazására fel fognak ügyelni.

Ezen utóbbi cikk határozmányai képezik ama legfontosabb nemzetközjogi biztosítékot, melyre azóta a törökországi örmények — a portával szemben minden alkalommal hivatkoznak. S ha bár e határozmányok, mint már említettük, csekély mérvben valósították meg a hozzá fűzött reményeket, még-is az „örmény kérdés“ békés megoldásának alapját képezik ma is, midõn a politikai láthatáron ép olyan fekete felhõk tornyosúlnak, minõk jelentkeztek azon években, melyek a berlini szerződést megelőzték.

SIMAY GYULA.

A magyar-örmények.

II.

A beköltözött örmények nagyobb számmal a következő négy helyen telepedtek le: Szamosújvár, Erzsébetváros, Gyergyó-Szent-Miklós és Csik-Szépviz; de maradt az örmény családok közül elég Erdély más városaiban is. Ez az oka, hogy nem kevés örményt találunk az itt megnevezett városok- és helységekben is: Kolozsvár, Marosvásárhely, Szeben, Brassó, Székely-Udvarhely, Kézdi-Vásárhely Mikháza, Petele, Deés, Torda, Enyed, Gyulafehérvár, Déva Beszterce. Aztán a kereskedelem és atyafiság is ki-kihívta őket más meg más lakóhelyre....

A beköltözés után nemsokára hozzáláttak az örmények rendes főfoglalkozásuk: — a kereskedelemhez.

Keletről hozott árúczikkeikkel nemcsak Erdély-, Magyarország- és Ausztria, hanem a külföld nevezetesebb piacain is megjelentek. És a külföldi, úgy mint az ausztriai kereskedő-házak, bankok és gyárak előtt oly nagy hitelük volt, hogy például Bécsben, Lipcsében, vagy más kereskedelmi helyeken 100.000 forint értékű árú bevásárlásnál szívesen hiteleztek nekik még egy annyi portékát... és ők elváltak kötelezettségöknek egy év múlva mindig pontosan eleget tettek. Míg így a becsületes örmény kereskedők hitele nőtt, — a vagyonosodás terén is szép előhaladást tettek. — Isten fáradhatatlan igyekezetüket megáldotta... és meggazdagítottak.

Némelyek azonban — felhagyva a kereskedelemmel — más foglalkozás után is láttak. Nagy birtokokat, földeket, falvakat vettek déli Magyarországon, kiváltképen a termékeny Torontál megyében. Ez által az örmény kereskedők egy része földbirtokos lett és ingó vagyonát fekvő birtokba helyezte.

Később mind többen és többen széledtek el az ősi fészkekből és a lakozási tér terjedésével növekedett az örmények működési köre is. — A földbirtokosok terjedelmes birtokaikon észszerű gazdaságot vezettek; mások marhakereskedést folytattak úgy, hogy csak Szamosújvárt volt 25—30 olyan jómodú család, melyek Magyarország terjedelmes pusztáin jövedelmező marhaállományt hizlaltak. A birtokos örményektől kereskedő nemzetfeleik vették meg a marha-, juh-, bárány-bőrt, a viaszt és egyéb terményt, kik ezeket aztán elvitték a kereskedelmi piacokra.

Többen megkedvelték a katonai pályát is. — Minden örmény járatta fiát iskolába; ez az oka, hogy közülök nem egy kiváló ember került ki: tudósok főispánok, megyei hivatalnokok, polgármesterek, országgyűlési képviselők és a t.

Nagy előszeretettel viseltetik az örmény az egyházi pálya iránt is. Az örmény szertartású papokon kívül több püspöki egyházmegyében találunk örmény származású egyházi férfiakat, kik a latin ritus szerint szentelődtek fel. Ezek, becsülendő tulajdonaik miatt, mindig kiváló tiszteletben részesültek.

Az örmények soha sem voltak terhére e hazának, de sőt jó szolgálataikkal igyekeztek annak hasznára lenni. A

haza körül szerzett érdemeiket méltányolták a magyar uralkodók is — köztük a dicső emlékü Mária Terézia királynő — midőn több örmény családot nemesi rangra emeltek (armalisták). Az örmény nemesek itt közölt betűrendes névsorát a kiváló örmény jogász: Issekutz Adeodát kir. tanácsos Bécsben tartzkodása alatt (udvari cancellaria) állította össze a magyar- és erdélyországi okmánytár- és okiratokból.

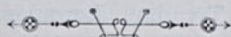
A magyar-örmény nemesek betűrendes névsora:

- Balta Márton és Péter, 1760; —
Bocsáncei János, 1760; —
Bogdánfy Gábor, 1760; —
Csiky Tivadar, 1760; —
Csomák Miklós, 1762; —
Czárán; —
Daniel Tivadar, Jeremiás és Pál, 1725; —
Gáspár Miklós, 1761; —
Govrik János és Tivadar, 1760; —
Gorove Kristóf, 1761; —
Gorovei Kristóf, 1761 —
Gyertyánfy *) Dávid és János; —
Hankovics Jakab utóda, 1762; —
Hollósy; —
Issekutz Antal és Gergely, 1760; —
Issekutz Mihály, 1758; —
Jakabb Bogdán, 1847; —
Jakabfy Kristóf, 1760; —
Karácsonyi Kristóf, Miklós és Lukács, 1749; —
Kapdebo; —
Kövér; —
Kis Gergely, Lukács és Jakab, 1760; —
Kristóf vagy Jakabfy Simon és Miklós; —
Lázár János, 1746; —
Lászlóffy Izsák, 1712; —
Lászlóffy Adeodát, 1758; —
Lukács Lukács, Lázár és Izsák, 1760; —
Márkovics; —
Mártonfy Kristóf, 1762; —

*) E család örmény neve Dserákián.

Novák Kristóf, Emanuel és Jakab, 1753; —
Pattantus Ábrahám; —
Pátrubán Márton és Márk, 1758; —
Petrásko Gergely, 1832; —
Placsintár Lukács és Deodát, 1737; —
Rátz Jakab, 1762; —
Szárokán Dávid, János, Márton és Lukács, 1760; —
Szentpéteri Kristóf, 1760; —
Simai Tódor, Márton, Izsák és Salamon, 1760; —
Török Tódor, 1756; —
Verzár Márton, 1760;
Verzár Sándor, 1760; —
Vikol Adeodát, 1760.

GOVRIK GERGELY.

Az örmény Communitas panasza 1747-ben.

— Az „Armenia“ történelmi okmánytárához. —

Az alábbiakban, a kezeink között levő eredeti okmány alapján közöljük az örmény Communitasnak azon sérelem-emelési iratát, melyet Mária Terézia idejében a „Nemes Erdély országa három Nemes Nemzetekből álló Méltóságos, Tekintetes és Nemes Statussaihoz és Rendeihez, Jó Kegyelmes és Méltóságos Uraihoz és Excellentiájokhoz és Nagyságokhoz“ intézett.

Az érdekes okiratban több pontban van felsorolva a kereskedéssel foglalkozó örmények sérelme s végezetül azon alázatos kérelem, miszerint a határozat, a sürgős orvoslási eljárás megindítása érdekében hozassék meg.

Az okirat következő:

Az tavallyi Ország Gyűlése alkalmatosságával-is deplortuk vala alázatos Instantiánk által Excellentiád, Mgtok és Kegyelmetek előtt, mi modon tiltattunk el az Bárányoknak és Bárány Böreknek eddig ez országban mindenkor pacifice usualt vásárlásától, és azt is, mi modon vétettetett el Nemes Kükülvármegyében Szökefalván egy szegény földhez

ragadott Kereskedő Társunktól, költsön kért pénzel Toroczko táján szedett circiter két százig valo Bárány Bőrei, Vásárhelyi Szötsők által, midőn hazafelé hozta volna; sőt azt is demonstráltuk vala alázatosan, mely nagy kárára légyen ez mind az Nemes Hazafiainak, főképpen pedig az Adófizetőknek, minthogy a Szötsők csak a Dézmáját-is*) a Bárányoknak nem capaxok meg venni, a mit meg vesznek is, felette oltsón veszik, mind az eo Felsege Aerariumának, mivel hogy az Bárány bőreknek általunk valo ki nem vittethetésével az Harminczadoknak nagy detrimentuma vagon.

Ezeket meg értvén, Excellentiád, Mgtok kegyelmetek méltoztatott vala méltó Panaszunkot Atyai szivére venni, és az Méltóságos Királyi Guberniumnak orvasoltatását recomendálni.

A Méltóságos Királyi Gubernium-is hasonlóképpen Atyai Kegyes szivére vévén, méltoztatott vala resolvalni, hogy az arrol valo Parantsolatott nem értette ugy, hogy éppen se hullt ne légyen szabad az Örménységnek, vagy másoknak Bárány-Bőreket szedni ez Országban, hanem csak a Szöts Czehoknak helysege körül, azért mentől hamarább méltoztatik ezt megorvosolni.

Értettük volt-is, hogy ezen dologban rendeltetett volt bizonyos Commissio, de azis az tavallyi Ország Gyülésének vége felé lévén, a Commissio munkája fel sem olvastathatott, annál-is iukább ezen dologban az régi ususon kívül semmi nem concludaltatatt, és így a Szöts Czehok s közöttünk valo Controversia láttatik quasi lite pendente lenni.

Nagy alázatossággal jelentyük kereskedésünknek illy káros Impedimentumát-is; hogy kivált némelly Magyar Városi Czehok felső országból le hozott Portekáinkat, Signanter a Gombkötők Bétsből hozott Sinorjainkat, Gombjainkat oculálván, akár szőr, akár sellyem, akár sok, akár kevés, bár tsak egy Sing-is légyen, minden sokadalmi alkalmatossággal huszonnégy négy Pénzt exigálnak rajtunk, akár adhasuk el, akár ne, és így meg eshetik, hogy egy végetske szőr sinorért annyit fizetünk, hogy árrát kéttzer is meg haladgya.

Nem kevés kárunkra vagon ez-is, hogy kivált az Magyar Városokban minden Sokadalmi alkalmatossággal, min-

*) Tized részét.

den kereskedőtől, vásár pénznek, vagy vámnak, vagy sátor hely pénznek titulussa alatt hol 68. hol 80 pénzt vesznek rajtunk; Itten pedig Szebenben, Medgyesen, és Segesvárott így nem cselekesznek, hanem az ki mi keveset adhat, contentusok véle, sőt meg köszönik. Mellyekre nézve

Nagy reménséggel folyamodunk Excellentiádhoz és a Méltóságos. Tekintetes. Nemes Statusokhoz, és instálunk aláztatossággal méltotassék Excellentiád, Mgtok Kgyltek. Münket-is azoknak számok közzüll valoknak lenni ismérni, az kiket Isten az Excellentiátok s Mgtok oltalma s szárnya alá bizott, és kegyes Atyai szivére venni

1-mo. Melly nagy hasznára légyen az Nemes Országnek fáradságos kereskedésünk mellett lévő Portékáinknak oltosága s a mellett kereskedő Tagjaink nagyobb részének utolsó szegénységre s koldusságra jutott állapottya.

2-do. Melly nagy gondgyok s oeconomiajok légyen más országoknak abban, hogy országokban lévő Portékáknak más országokra való által adattatásokkal a Pénzt bővittsék s ehhez képest

3-tio. Melly nagy kára légyen ez Nemes Országnek ebben, hogy a Bárány bőrek az örménység általl ki nem vitetvén. Pénzt az által bé nem hozhatnak, mivel hogy az Bárány bőreknek csak az dézmáját-is nem capaxok a szövtsők ez országban meg venni annál-is inkább ez Országból ki vinni; Ebből pedig

4-to. Melly nagy rövidsége vagyon a Nemes Haza fiainak, de kivált az szegény Adozó rendnek, hogy midőn egyébből Pénzt nem igen kereshetvén, a Bárányokból prosperálhatnának valamint az Adonak lefizetésére, és azok rajtok maradnak, a mi keveset meg vésznek-is azt többire magok Várossokban hajtani várják, és ott nem az eladonak akarattya, nem-isr endes árra szerént vészik meg. úgy pedig hogy a mi áron az eleven Báránt meg vészik, sokszor drágábban adgyák el ez Hazábannis az Bőrit, mint ezt, kivált az tavallyi Esztendő bizonyittya. Ez pedig olyan kereskedés, hogy csak igen kevés ideig tart, míg az Bárányok aprobb idejűek, az után az Szegénységen kárával is rajta vész.

5-to. Mű is Adofizetők vagyunk s az által^z Felsőleges Király és Fejedelem Aszszonyunk aerariumának {hasznára

vagyunk, az eo Felsőge szolgáltyára tehettségünk szerént képesek vagyunk, ez által is penig a kereskedés által sok fáradságunk, s más országokra való járásunk alkalmazhatóságával életünket-is veszedelemre vetvén, valamitskét szerethetnénk az eo Felsőge Adójának lefizetésére.

6-to. Ez Nemes Hazában minden nemű kereskedésre, Adásra, Vevésre és a Commerciumokra szabadság engedett Articuleriter Approbat. Const. Part. 3. Tit. 51 Art 1. és tsak bizonyos Conditioik alatt valo tilalmak vagyon, ugyanott Titt. 52. Art. 1. Mellyek ellen mű soha nem vétünk. Ezek szerént

Méltotassék Excellentiád és az Méltóságos Tkts Nemes Statusok ezen alázatos Instántiánkat-is az Méltóságos Királyi Guberniumnak hathatosan recomendálván, meg tiltott kereskedésünknek felszabadításában, és némelly szegény Társaságunk tagjaitól elvétellett Bőröknek visszaadattatásában mutatandó kegyes Gratiáját allaboralni, és olly kegyes Constitutiokat-is ezen dologban végezni, mellyek mellett tudván már egyszer magunkat mihez tartani, ne légyen szüntelen valo változások alá rekesztetve eddig jó moddal folyt kereskedésünk, hanem élhessünk, és maradhassunk meg mű is Felsőges Király Aszszonyunk és örökös Fejedelmünk eo Felsőge Birodalmában, az Excellentiátok, s Nagyságtok Atyai Protectiojok alatt, minthogy egyéb modunk az kereskedésnél nintsen-is életünk táplálására. Melly meg mutatandó kegyes Atyai Assistentiájáért s manutentiojáért Isten meg álgya Excellentiátok, Mgtokot, Kegyelmeteket, mű penig holtig valo alázatos engedelmesség- maradunk,

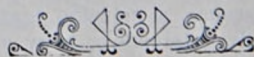
Az Mlg. Grof Praesidens Urk. és az Mlgs Statusoknak alázatos méltatlan Szolgai.

Ez Hazában Lévo örmény Communitas.

* * *

A főkormányshék a „Communitás“-nak 1747 márcz. 15-én benyujtott panaszát márcz. 18-án tartott ülésében már tárgyalta és a felhozott sérelmeket orvosolta. A latin szövegű válasz, mely az eredeti panasz-irathoz van mellékelve, Henter Dávid protonotarius aláírásával van ellátva.

Közli: Dr. GOPCSA LÁSZLÓ.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Két levél Lukácsihoz: I) Nagyon tisztelendő uraságot kívánása folytán az Akadémia „A Magyarok őselei, hajdankori nevei és lakhelyei eredeti örmény kútfők nyomán“ czimű kézirati munkáját a történet-tudományi osztálylyal közölte, melynek véleménye szeriut kegyed nyomozásai, abban letett eredményeivel őstörténetünk egy rég sajnálva érzett hézaga pótlását tette lehetővé, oly adatokat, összevetéseket és utmutatásokat adván, melyek nyomán remény gerjed, miszerint azoknak más irányú vizsgálódásokkal összevetése után, új, talán váratlan világosság derülend némely fontos, de eddig felette kétes kérdésekre. Ehhez képest az akadémia a nevezett osztály ohajtását osztva a maga részéről is kívánatosnak tartja a munka minél előbb közkézre jutását. — A midőn kegyedet a jegyzőkönyv nyomán intézetünk méltató elismeréséről bizonyossá tenném, — stb. . . . . Toldi Ferencz, titoknok.

— II.) Nemzetünk védszentjének Világosító-Szent Gergelynek f. 1858-ik évi emlék-ünnepén a helybeli örmény szertartású anyag-egyházban főtisztelendő úr által mondott egyházi szent beszéd, e városnak, hitéhez és ősi szertartásához vallásos kegyelettel ragaszkodó örmény ajkú összes polgársága keblében sokkal kedvesebb és állandóbb érzelmeket gerjesztett, sem hogy azt a pusztában kiáltozóinak hangjaként, a szent-egyház falai között nyomon nélkül elegyészni engedhetnénk; s azért a tanács s választott közönség, mint az összes polgárság képviselője, kedves köteletségének tartotta, ezen az örmény nemzet multját felderítő történelmi adatokat tartalmazó, s valamiut nemzetiségünk, úgy ritusunknak is multja s jövője tekintetében oly igen érdekes egyházi beszédnek saját pénztára költségén kinyomatását elhatározni. — Mi végre szives bizalommal felkéretik főtisztelendő úr, hogy a közohajtást méltányolva, az érdekelt igen becses tartalmú beszédet kinyomatás, s így a távolabb lakó örmény atyafiakkal is közölhetés, és mentől terjedtebb köztudomásra juttathatás végett átengedni s illetőleg melőbb e tanácshoz juttatni sziveskedjék. — Sz. kir. Szamos-Újvár városa tanácsa és esküdt közönsége, Julius 15-én 1858. A polgármester: J a k a b b (B o g d á n.)

Hamisított Corvina A történelmi társulat folyó évi május 3-án tartott ülésében Csontos János olvasta fel egy oly hamisított Corvin-codex ismertetését, a mely külföldi könyvpiaczon fordult elő. Nehány hét előtt ugyanis egy külföldi antiquarius egy fényes kiállítású örmény nyelvű Corvin-codexet, ötezer forintért megvásárlásra ajánlott föl a budapesti nemzeti múzeum igazgatóságának, a melyről azt állította, hogy egyik tábláján Mátyás király hollós bélyegét viseli, és „Mathiae, Dei gratia Hungariae regis“ körirattal van ellátva. A codex ára szokatlan nagy levén, Pulszky Ferencz, a múzeum igazgatója, azonnal válszolt a könyvárusnak oly értelemben, hogy a codexet megtekintés

végezt a múzeumhoz küldje be. E közben Csontos János, mint a Corvin-monographiák speciálistája, foglalkozni kezdett az antiquarius levelével s ebből arra a következtetésre jutott, hogy a codex valószínűleg hamisítvány. Már a hollós bélyeg körírata és azon körülmény, hogy a címerben két holló fordul elő, gyanúsak tűnt föl előtte. A könyvárussal folytatott levelezéséből az tűnt ki, hogy a codex egy római bibliophil gyűjteményéből került eladásra. Végre a könyv megérkezett, s ekkor már az is meglepő volt, hogy nyolczadrétű kis alakkal bír. Annak eldöntésére, hogy a codex valódi-e, avagy hamisított? — legbiztosabb kiindulási pont gyanánt a címer alapos megvizsgálása szolgált. Úgy a címerben foglalt hibák, mint azon körülmény, hogy a körírat betűi szokatlanul élesek, a gyanút még inkább fokozták. Több szakértő megvizsgálta a codexet, a mely örmény nyelven van írva, s a címe: Sárágán (énekeskönyv), 1664-ben Amsterdamban készült, s ha nem is nagyon becses könyv- emlék, de mindenesetre egyike a szebbeknek, úgy hogy biztosan következtethető az, hogy valamely előkelő úr számára készült. A vizsgálat kiderítette, hogy az a két madár-alak, a melyet az antiquarius hollónak nézett, tulajdonképen a keresztény symbolikában gyakran előforduló kehelyből ivó galambpár, s a Mátyás király hamisított bélyegét csak azután nyomta reá az, a ki a codexet ezáltal értékében aránytalanul felemelni kívánta. Ezen magában véve is igen érdekes régiség ügyében, mely a fentebbiek szerint nem egyéb, mint a l-Corvina, Csontos Bécsben járt, hol a kérdés eldöntése végett a szakértő mechitharista atyákkal behatólag értekezett, s egyszerűen a kolostornak e szakba vágó becses gyűjteményeit is nagy érdeklődéssel szemlélte meg.

Még mi tartja fenn Keleten az örménységet? — Sokan emlékeznek még Keleten az örmény ajkú Solgovnikov (Ipekdsán) tábornokra, ki az 1878-ik évi hadjáratban Kars-ban halt meg Feleséget, egy leány- és több fiú-gyermekeket hagyott hátra. Habár orosz hadvezér volt Solgovnikov, azért szívvel lélekkel mindig örmény volt; házánál csak örményül beszéltek.

Az idő telik és Solgovnikov leánya, ki már bevégezte volt iskoláit, azon veszi magát észre, hogy szívét elrabolta egy szép orosz katona. Az anya elutasító választ ad. De a kétségbe esett leány számára más eszköz nem marad, mint engedetlenkedve is férjhez menni;... és így is tesz.

E naptól kezdve a leány az anyára nézve meghalt. Az idő mulik; a leány és vő reményöket az időbe helyezik; de hiába. Az anya kérlelhetlen.

A körülmények úgy hozzák magukkal, hogy az özvegy Solgovnikovné Pétervárra megy, hogy fiát tanodába írassa. Pétervárott nagy úrak vetik magukat közbe, hogy beküldjön ki leányával; de az anya hajthatatlan. Egyszer csak jelentik, hogy a hadügymi-

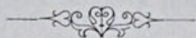
niszter Vánovszki látogatására jött. A gyászos nő illő tisztelettel fogadta a minisztert.

A hadügyér a szót mindjárt az özvegy nő leánya- és vejére fordította, és kérte őt, hogy engedjen meg leányának, kinek egyetlen hibája az, hogy inkább hallgatott a heves, ifjú természet szavára, mint... aztán a vő elég derek férj, végre az orosz és örmény közt mi különbség sincs, hisz mind a kettő keresztény.

Az örmény nő szomorú tekintetét a miniszterre szegezvén ilyen nemes szavakra fakadt: „Midőn Nagyméltóságod szíves látogatásáért köszönetet mondok, egyúttal kötelességem őszintén szólni. Kibékületlenül maradok leánnyal nem azért, hogy beleegyezésem nélkül férjesült; ezt megbocsátottam volna neki; de engesztelhetlen vagyok, hogy más nemzetbelihez ment nőül; én az örmény és orosz között különbséget látok, előttem az örmény örmény és az orosz orosz. Ha leányom Nagyméltóságodhoz ment volna férjhez, akkor sem bocsátanék meg neki.“

A miniszter csodálkozott az eszes nő szíve felett, ki a gyermeki szeretetet áldozatul hozta a nemzeti szeretetnek; ez többre becsüli azt a vőt, ki igénytelen nemzetéhez tartozik, mint a nagy nemzet fiát. Meg kell hajolni e hősi szív előtt és tisztelni azt a nemzetet, mely ilyen anyákat képes felmutatni.

Ime! így védezik meg a nemzetiség!

Mi újság az örmény világban?

A mi koszorúnk. Szamosújvár város közönsége is részvételjes megilletődéssel adott kifejezést nagy és nemes szívű „polgár“-ának, a hazafias köztevékenységben fáradhatatlan főúr: báró Bánffy Dániel, valóságos belső titkos tanácsos, a Szent-István rend lovagja, több ízben volt országgyűlési képviselő, s a fennállott Doboka-megye egykori főispánjának ravatalánál! A boldogult, kiben megynék főispánja szeretve tisztelt édes atyját veszté, tevékeny életének hetvenhatodik évében fejezte be a haza buzgó szolgálatában nemes egyszerűséggel és tiszteletreméltó igazságszeretettel eltöltött földi pályáját. — Bár halála nem jött váratlanul, mert élte utolsó néhány éve nem volt egyéb lassú haldoklásnál, elhunyt széles közben keltett őszinte, fájdalmas részvétet. Még ma is mindnyájunk élő emlékezetében van ama lelkes jelenet, midőn alkotmányos életünk hajnalán (1861-ben) a megerendszer visszaállítása következett a várva várt főispán végre körünkbe érkezett, — s városuk határára az akkor újonnan választott, alkotmányos szellemű polgármesterünk által a városi közönség lelkes tüntetései közt üdvözöltetett. Szívélyes modorával s szilárd

kötelességérzetével közöttünk is csakhamar általános népszerűséget és köztiszteletet vívott ki, s mi nem mulaszthatjuk el viszhangozni Szamosújvár jeles „diszpolgárának“ elhunytá fölött a gyászjelentés végszavait: „Áldott legyen az igaznak emlékezete!“....

Római zarándoklat. Áve dik Lukács, erzsébetvárosi örmény kath. plébános, folyóiratunk érdemes dolgozótársa, a pápai jubileum alkalmából, a magyarországi zarándokokkal együtt Rómában járván, ezen utazásáról közelebbről Erzsébetvároson igen tanulságos és érdekes felolvasást tartott.

Angol protectoratus. Sir William White az angol nagykövet Konstantinápolyban, megkapta kormányától ama memorandum másolatát, melyet az örmények Salisbury lordhoz intéztek, s melyben a berlini szerződés 61. pontjára hivatkozva, kijelentik, hogy — Örményországra vonatkozólag — a kikötött reformok mindaddig meg nem valósítottak! White utasítást kapott, hogy a memorandumot a legközelebbi alkalommal említse föl a török külügyminiszter előtt, a nélküli azonban, hogy e tárgynál hosszabbban időzzék, mivel a jelen időpont a kérdés megoldására nem látszik alkalmasnak.

A szerzet halottja. P. Simon Antónia, volt örmény kath. lelkész s a bécsi meehitharista szerzet tagja Újvidéken közelebbről elhunyt. A tudós pap, ki hatvan évet élt s harminczöt évig lakott Újvidéken, sok nyelvet beszélt, s évtizedek óta nagy fáradsággal és költséggel olyan éremgyűjteményt szerzett, mely az örmény királyok idejére nézve teljesnek mondható, s mindenestre ritka a maga nemében, — de a római és magyar érmek is nagyon becsesek. Szakértők mintegy 20–25 ezer forintba becsülték ezen értékes gyűjteményt, melyet most a szerzet bécsi rendháza örököl, ha ugyan valamiképp idegen kezekbe nem kerül. Az elhunyt népszerű lelkész temetése ápril 29-én általános részvét közt ment végbe. Nyugodjék békében!....

Vasúti összeköttetés Örményországgal. Ha a már régóta hangoztatott, de a török kormánykörökben most már — úgy látszik — komolyan vett terve egy kisázsiai vasúthálózatnak, avagy legalább ezen hálózat fővonalának, talán már egy pár év alatt tényleg kiépíttetnék, — meglehetősen kényelemmel lehetne egy-egy turista-kirándulást tenni az ázsiai őshazába! A budapest-belgrád-szófia-konstantinápolyi közvetlen vasúti összeköttetés immár készen áll; ha már most a török fővárosnak az ázsiai parton fekvő külvárosából — Skutáriból — mint terveztetik, kiindul majd a skutari-bagdadi vasútvonal, a Levante-nak ezen fő közlekedési vonala tényleg Örményország szívére huzódnék keresztül, — s így az örmény föld az európai utazóknak aránytalanul könnyebben és modern úti készüléttel hozzáférhető lenne; daczára azon nagy távolságnak, mely a Duna és az Eufrát, avagy a Kár-

pátok és az Ararát között elterül. — Mint a „Zeitschrift für Eisenbahnen und Dampfschiffahrt der Oesterreichisch-Ungarischen Monarchie“ czimű közlekedésügyi szakfolyóirat közelebbi számaiban ismertetett tervből — vagyis Pressel javaslatából — kiténik az egész Kisázsian keresztülhaladó fővonal a skutarii pályaudvartól az arab khalifák egykori híres székvárosáig: Bagdadig 2255 kilométer hosszúságú lenne, s érintené a következő nevezetesebb városokat: u. m. Angora (30.000 lakossal), Kaisarieh, (Caesarea, hol Világosító-Szent-Gergely püspökké szenteltetett; lakosainak száma mintegy 10.000), Malátia, (Melitene, 20.000 lakossal), Diarbekir (Tigránágierd, 40.000 lakossal), Márdin, (8.000 lakossal), Mossoul (a régi Ninive, az assyr királyok székhelye; 30.000 lakossal), Ourfa, (a régi könyvtáráról híres Edessa városa; 30.000 lakossal) és a tervezett vonal végpontja: Bagdad (60.000 lakossal), melyről azt tartja egy igen elmés közmondás: „ha nekem mézem van: a légy Bagdadból is eljön“ . . . . Hát még ha majd vasúton jöhet!

A reformkérdés Törökországban. Sztambuli tudósítások szerint a török nagyvezér és Saïd pasa azt követelték az örmény patriárkhatól, hogy az Ágopián által szerkesztett azon memorandumnak — melyben az örményországi reformok behozatala sürgettetik — állításait czáfolja meg. A patriárkha azonban oly kérelemmel fordult a portához, hogy tekintettel az örmények közt jelenleg létező izgatottságra, őt most ilyesmire ne kényszerítsék. Kérelmére azután a porta az angol nagy követséghez jegyzéket küldött, — mely konstatálja, hogy Ágopián emlékiratainak megírására nem a patriárkha részéről hatalmaztatott fel! Mint ezekből is látszik, az örményeknél a patriárkhai méltóság nem csupán egyházi hivatal jellegével bír, hanem a legfontosabb diplomáciai kérdések is, a mennyiben az örmény nép érdekei és a török államhatalom közt felmerülő ellentéteket illetik — mindannyiszor közbenjöttével tárgyaltnak, s többnyire tekitélyének latbavetésével oldatnak meg.

Az örményországi harcoztérorődítések. Erzerum, a többször említett török-örmény határ-város körüli erődökről a „Ludovica Akademia Közlönye“ egy olasz katonai szaklap nyomán a következőket írja: Az ázsiai Törökország ezen legfontosabb városának védelmére szolgáló külerődök most már be vannak fejezve; ezek a következők: Tafta mellett Erzerumtól északra 18 kilométernyire egy erőd; a Tsolon-Dédé erőd északra 135 kilométernyire; Tuy-Dagh 11 km.-nyire északkeletre; Vank 45 km.-nyire keletre; Dolanghez 9 km.-nyire keletre; Topalagh 67 km.-nyire keletre; Sivichli 45 km.-nyire keletre; Ouzoun-Achmed 68 km.-nyire délkeletre; Kián-Yaila 68 km.-nyire délkeletre; Nebe-Keni 9 km.-nyire délkeletre; Tuy-Dagh és Dolanghez azonkívül 3—3 redoutetallal bír, egy kilométer távolságra az erődötől. Az erődítések álla-

potá kifogástalan, a casematte-helyiségei tágasak és szárazak, — egyedüli hátrányuk a vízhiány; a vizet a környékből kell felhordani. Erzerum maga a bástya-rendszer szerint van erődítve és 120 vár-ágyúval felszerelve; közte és a külerődök között még 6 erőd második erőd-vonalat képez. Erzerum erődítési rendszere e szerint igen erős kelet felé, míg megkerülés esetén nyugat felé ellentállása nem lehet nagyon szívós....

A német fővárosból. A berlini ottomán követségnek több éven át volt első követségi tanácsosa: Ohán Bágdádlián, ki úgy az ottani külügyi hivatalban és a császári udvarnál, valamint a társaságban is igen kedvelt egyéniség volt, s néhány hónappal ezelőtt nőt vett egy hazájabeli örmény nőt (egy konstantinápolyi örmény építészeti vállalkozó leányát), a Pester-Lloyd értesülése szerint közlebről a perzsa fővárosba: Teheránba helyeztetett át.

A vatikánból. Limondsián Timotheuszt, a bécsi mechitharisták római procuratorát, a pápai curia és a bécsi kongregzió közvetítőjét, Ó szentsége infulás apattá nevezte ki.

A trapezunti érsek. Konstantinápolyi örmény körökben rossz hangulatot keltett a trapezunti örmény keleti érseknek állásától való felmentése, ki tizenöt év óta folytonosan magas állást töltött be, s magaviselete a politikai hatóságnak sohasem adott alkalmat beavatkozásra. Örmény részről most sem ismerik el, hogy az érsek, (ki a szentpétervári földrajzi társulatnak tiszteletbeli tagjává lett, kineveztetése folytán vonta magára a porta gyanúját) — Oroszország iránt hajlandósággal viseltetnék, hogy az tisztán tudományos kitüntetés jellegével bír, az érseknek egy érdemteljes régészeti publicatiójáért.

Az orthodox patriarkha előterjesztései. Háruthiun Véhábedián, örmény keleti patriarkhának a szultán általi fogadtatása előtt a császári főtítkár kijelentette, hogy a nemzeti sérelmek benyújtott javaslata és követelései a szultánra kedvezőtlen benyomást tettek. Maga a szultán a patriarkha fogadtatásánál azt kívánta tőle, hogy támogassa a törökellenes örmény röpiratok kibocsátóinak leleplését; a mit a patriarkha nem levén hajlandó teljesíteni, az ügyek ily váratlan fordulata következtében — hogy a török kormány iránti jóindulatát kitiutassa — köriratot intézett az örmény keleti püspökökhez, melyben felhívja őket, hogy híveiket a szultán iránti loyaltásra intse, s a törökellenes röpiratok olvasásától és terjesztésétől óvják. A patriarkhának Kiamil pasa nagyvezérrel folytatott értekezése, (mely a feutebbi körirat kibocsátását megelőzte) mint írják, nem valami kedvező hangulat közt folyt le. A nagyvezér kijelentette, hogy a kormány nem hajlandó megváltoztatni a szultán elé terjesztett jelentését, melyben azt javasolja az uralkodóak, hogy az örmények követeléseit utasítsa vissza; mire a patriarkha azt válaszolta, hogy az örmény nemzet egyetlen követelésétől sem állhat el s lemondási szándékának megújítása mellett tiltakozott örmény nemzetfeleinek a török kormányhatóságok által gyakorolt elayomatása ellen.

Ó-kori barbarismus. Török-Örményországban egy kormányzó nem rég azon embertelenséget követte el, hogy a kiuvallatás alá fogott örmény püspököt és egy más örmény alattvalót huszonöt évig órán keresztül egy keresztárhoz lekötve tartotta, mely kegyetlenkedés képzelhetőleg az egész örmény lakosságra rendkívül káros benyomást tett, és nagy felháborodást okozott. Egy kormányzó pasa illetén eljárása, mely valóban „ázsiai közigazgatásra” vall, a központi kormányzat részéről mindenesetre nagy erélytelenséget avagy indolentiát feltételez, s nem épen alkalmas eszköz arra, hogy a némely oldalról jóindulatulag ápolt s még csak alig csirázni kezdő örmény-török szimpáthiákat nagyra növelje; inkább az orosz fondorlatok részére készíti elő a tért, s újabb tápot nyújt a porta ellei armánykodásoknak.

Nemzeti sérelmek. A konstantinápolyi örmény keleti pátriárkha egy hosszú panaszlevelet intézett a nagyvezérhez, a melyben mindenekelőtt a török rendőrség túlkapásait említi fel; mint a mely több örmény püspököt, illetőleg érseket letartoztatott, sőt helyeikről is elmozdított a nélkül, hogy előbb a patriarkha beleegyezését kérte volna ki. Továbbá panaszolja, hogy az örmény papokat egyházi törvényeik ellenére esküteleire kötelezik a török bíróságok, s örmény örökösölési ügyekbe avatkoznak, a melyekben pedig maga a patriarkhatus volna illetékes eljárási. Végül arról is említést tesz, hogy a török hatóságok az örmény iskolák ügyeibe jogtalanul beavatkoznak, s ezit helyeiket sem tartják tiszteletben és az örményeket mindefeleképen üldözik.

A londoni emlékirat. Anglia fővárosának örmény kolóaiája (mint a párisi Havas-ügynökség tudatja) ugyanoly tartalmú feliratot küldött Goblet miniszternek is, minőt a angol kormányhoz, illetőleg Salisbury lord-hoz beajuttott, — a mely nem más, mint a londoni örmények nevében Agopián által szerkesztett politikai memorandum. — Ezzel kapcsolatban azt is megemlítjük: hogy az angol kormány részéről Sir Fergusson sietett kijelenteni a parlamentben: miszerint a kormány ezen felirat következtében a portánál nem szándékszik aktiót kezdeményezni; mely elhatározás mindenesetre a török politikai iránynak, (ha ugyan a Bosporusnál valamely határozott irányról szó lehet) legújabbban a britt politikai tanácsokhoz való szoros alkalmazkodásában találja indokát.

Tudósítás Van-ból. Hir szerint Ván városának kilenczven lakosa kérvényt intézett a portához, az ottani angol konzulatus tolmácsának (dragomán) hivatalától való felfüggesztése végett. A vád azonban alaptalan lévén, maga a porta sem tartotta szükségesnek a pauaszt White, angol nagykövettel közleni, s így az ügy abban maradt.

Felélős szerkesztők és kiadó tulajdonosok:
GOVRIK GERGELY és SZONGOTT KRISTÓF.

Szamosújvár, Todorán E. „Aurora” könyvnyomda.